

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เอกสารประกอบการศึกษา
พระอภิธรรมทางไปรษณีย์

ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓
สมุจจยสังคหะ

หมวดที่ ๓ โปธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

๑. สติปัฏฐาน ๔	๕. พละ ๕
๒. สัมมัปปธาน ๔	๖. โพชฌงค์ ๗
๓. อิทธิบาท ๔	๗. อริยมรรค ๘
๔. อินทรีย์ ๕	

รวบรวมและเรียบเรียงโดย ทรงสุข ทองกระจ่าง

อุปถัมภ์และดำเนินการโดย

มูลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม และผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาค

พิมพ์ครั้งที่ ๓ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๙ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด

พิมพ์ครั้งที่ ๔ ๒๙ กันยายน ๒๕๕๙ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด

พิมพ์ครั้งที่ ๕ ๑๖ กันยายน ๒๕๕๐ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด

บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์

ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓

สมุจจยสังคหะ

หมวดที่ ๓ โพรธิปักขียสังคหะ

*****

บทเรียนชุดที่ ๘ เรื่องสมุจจยสังคหะ จะศึกษาหมวดธรรมใหญ่ ๆ ๕ หมวด คือ

๑. อกุศลสังคหะ ว่าด้วยธรรมที่เป็นบาปส่วน ๆ (อยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๑)
๒. มิสสกสังคหะ เป็นการสงเคราะห์สภาวะธรรมต่าง ๆ โดยความเป็นกุศล อกุศล และอพยภาคตะ (อยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๒)
๓. โพรธิปักขียสังคหะ เป็นหมวดธรรมที่จะทำให้เข้าถึงมรรคผล (อยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๓)
๔. สัพพสังคหะ เป็นการสงเคราะห์จิต เจตสิก รูป นิพพาน ลงในหมวดธรรม (จะอยู่ในบทเรียนชุดที่ ๘.๔)

การศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ นี้ จะศึกษาเรื่อง **โพรธิปักขียสังคหะ**

โพรธิปักขียสังคหะ

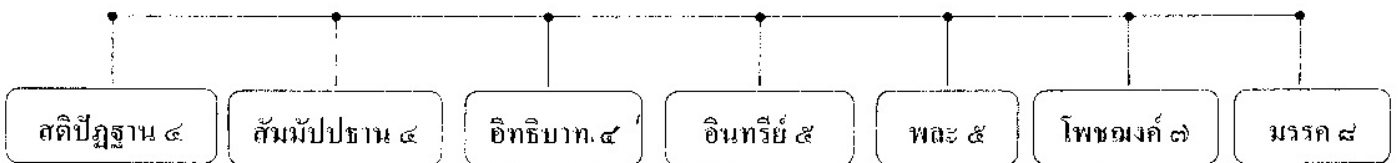
เรามักจะได้ยินคำกล่าวของผู้ที่อยู่เสมอว่า **“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้”** ซึ่งหมายความว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นโดยการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสนาที่เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ และตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความรู้

ถ้ากล่าวโดยเฉพาะคำสอนที่เป็นหลักสำคัญส่วนหนึ่งซึ่งจะทำให้เกิดความรู้นั้นก็มิธรรมดาที่สำคัญ คือ **“โพรธิปักขียธรรม”** ซึ่งแปลว่า **ธรรมฝ่ายให้เกิดความรู้** หรือ **ธรรมที่สนับสนุนให้เกิดความรู้** โพรธิปักขียธรรม คือ ธรรมที่เป็นเครื่องตรัสรู้ เป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรคทำให้รู้แจ้งอริยสัจ ๔ มีทั้งหมด ๓๗ ประการ อันประกอบด้วย สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฃงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ รวมเป็น ๗ หมวด

ความรู้ที่ตรงด้วยพระพุทธประสงค์นั้น ได้แก่ **ความรู้ อริยสัจ** เพราะความรู้นี้เป็นความรู้ที่สามารถทำลายกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้อย่างแท้จริง โดยเหตุนี้ โพรธิปักขียธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นธรรมที่เป็นอิสระจากกิเลส เป็นธรรมที่ไม่เป็นทาสของกิเลส และบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่อิสระจากกิเลส ไม่เป็นทาสของกิเลส ผู้ประสงค์จะมีความรู้ **ต้องการทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง** จึงควรศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของพุทธองค์ และโดยเฉพาะในหมวดโพรธิปักขียธรรมนี้ ซึ่งมีหัวข้อธรรมรวม ๓๗ ประการ แบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้

หมวดที่ ๓

โพธิปักขิยธรรม ๓๗

หมวดที่ ๑

สติปัฏฐาน ๔

สติ แปลว่า ความระลึกได้ สตินั้น มีลักษณะเตือนใจให้ระลึกได้ ช่วยให้ไม่หลงลืม มีการคุ้มครองรักษาใจหรือทำให้ใจจดจ่ออยู่กับอารมณ์ฝ่ายดี กล่าวคือนามกับรูป อันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ๔ ประการ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม

สติ เป็นประจุนนายประตุ เพราะคอยเฝ้ารักษาทวาร (ประตูทั้ง ๖ มี ตา หู เป็นต้น) ทำให้ระลึกทันต่อรูปนามชั้น ๕ และสามารถละความเห็นผิดในรูปและนามว่า รูปเป็นของงาม เวทนาเป็นสุข จิตนี้เที่ยง และสภาพธรรมต่าง ๆ เป็นตัวตนได้ อันเป็นฐานที่จะก้าวไปสู่พระนิพพาน

สติเป็นธรรมที่มีคุณมาก สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า สติเป็นยอดแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาทนั้น ได้ละความไม่ปราศจากสติ สติปัฏฐานเป็นชื่อของสติที่มั่นคงอยู่เป็นนิจนั่นเอง

สติ เป็นกุศลเจตสิกที่เข้าประกอบกับกุศลจิต เป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งช่วยให้สำเร็จประโยชน์ในทุกกรณี เพราะสติช่วยทำให้ระลึกสิ่งที่ทำ คำที่พูดไว้ แม้เป็นเวลานานได้ ช่วยให้มีความยับยั้งชั่งคิด ควบคุมการกระทำ การพูด การคิดให้เป็นระเบียบ สติยังช่วยปิดกั้นกระแสกิเลสค้นหาไม่ให้เกิดขึ้นเป็นสนิมในใจได้ และเป็นเครื่องปิดประตูบาปไว้มิให้บาปผ่านเข้าไปในจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการเจริญสติปัฏฐานต้องมีสติเข้ากำกับทุกขณะ เพื่อให้จิตใจจดจ่ออยู่กับอารมณ์กรรมฐาน การที่จะให้มีสติเกิดขึ้นนั้นเป็นเรื่องยาก ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจะต้องศึกษาลักษณะของสติให้เข้าใจจึงจะทำให้สติเกิดขึ้นได้

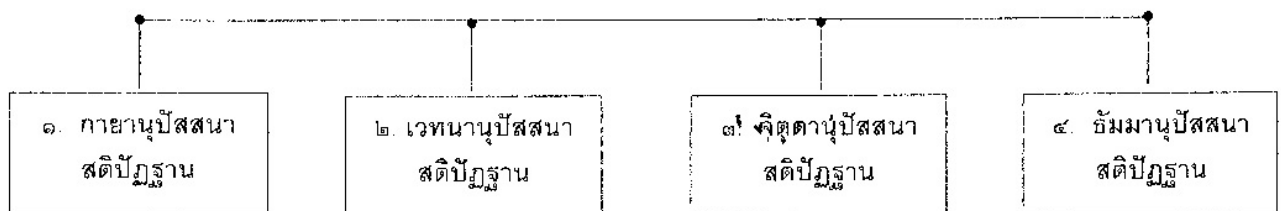
ลักษณะของสติมี ๔ ประการ คือ

- ๑. มีความระลึกได้ในอารมณ์เนื่อง ๆ คือ มีความไม่ประมาท เป็นลักษณะ
- ๒. มีการไม่หลงลืม เป็นกิจ
- ๓. มีการรักษาอารมณ์ เป็นผล
- ๔. มีความจำอันมั่นคง เป็นเหตุใกล้

สตินั้นเป็นประดุจเชือกผูกจิตใจให้ติดอยู่ในอารมณ์กรรมฐาน การเจริญสติอย่างย่อที่สุดก็คือ เมื่อมีสติก็รู้ว่ากำลังมีสติ เมื่อหลงลืมสติก็รู้ว่าหลงลืมสติ อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นผู้กำลังเจริญสติปัฏฐานอยู่

สติปัฏฐานแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

สติปัฏฐาน ๔

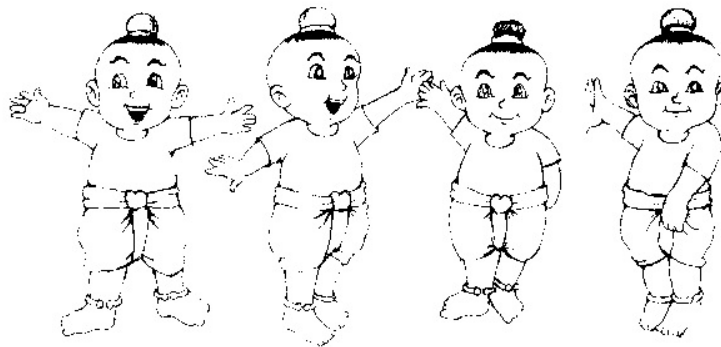
๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งกายอันเป็นรูปชั้นหยาบ ลมหายใจเข้าออก อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖ (คือ มหัคคกุศลจิต ๘ มหัคคภิริยาจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘)

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งเวทนาอันเป็นเวทนาชั้นหยาบ มีสุข ทุกข์ เจน ๆ องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งจิตอันเป็นวิญญาณชั้นหยาบ มีโลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณาเนื่อง ๆ ในนิเวรณ ๕ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ โดยเป็นไปตามอาการของสภาวะธรรมแต่ละอย่าง ๆ อันปราศจากตัวตน องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

กายานุปัตสนาสติปฏิฐาน คือ การมีสติตั้งมั่นในการพิจารณากายอันเป็นรูปขันธ์ เช่น ลมหายใจ เข้าออกเป็นอารมณ์ เพราะว่าจิตเมื่อมีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ทำให้มีลมหายใจเกิดขึ้นได้ เวลาที่จิตมีสติทำให้มี ลมหายใจเกิดขึ้นได้ ฉะนั้นการเจริญกายานุปัตสนา จะต้องให้มีสติไปรู้ลมหายใจเข้า-ออกนั้น ในขณะที่มีสติไป กำกับในหายใจนั้น อย่างนี้ยังเป็นเพียงการเจริญสมณะ ยังไม่ใช่วิปัสสนา **ต่อเมื่อพิจารณาเห็นการเกิด-ดับ ของลมหายใจ หรือเห็นไตรลักษณ์ของลมหายใจว่าลมหายใจนี้เป็นเพียงเป็นที่อาศัยระลึกของสติ เท่านั้น ลมหายใจนี้เป็นเพียงรูป ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย ไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของใคร ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของตน และสติที่เข้าไปกำหนดรู้ลมหายใจนั้นก็เพียงนาม คือ สติเป็นเพียงสังขารขันธ์ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ...ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ของใคร ไม่ใช่ตน ไม่ใช่ของตน ถ้าพิจารณาได้แบบนี้ จึงเป็นวิปัสสนา (วิธีปฏิบัติที่ละเอียดของกายานุปัตสนาสติปฏิฐานทั้งหมด จะอยู่ในบทเรียนชุดที่ ๙ - ๑๐ โปรดติดตามเรียนให้จบ. หรือต้องการสอบถามรายละเอียดบางกรณีสามารถสอบถามได้ที่มูลนิธิฯ)**

การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงสติปฏิฐาน โดยจำแนกตามอารมณ์เป็น ๔ อย่างนั้น ก็เพื่อจะให้ผู้นิยมปฏิบัติละวิปัสสนา คือความเข้าใจคลาดเคลื่อน หรือความเข้าใจผิด ๔ อย่าง คือ

๑. **สุกวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าสวยว่างาม เพราะเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความจริง ซึ่งความจริงนั้นร่างกายทุกส่วนไม่มีความสวยงาม เต็มไปด้วยสิ่งสกปรกทั้งสิ้น

๒. **สุขวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นสุข เมื่อเห็นว่าสุขเวทนาเป็นสุขที่แท้จริง ชื่อว่า สุขวิปัสสนา เพราะเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความจริง ซึ่งความจริงนั้น เวทนาเป็นทุกข์ แม้สุขเวทนามักเป็นทุกข์ เป็นทุกข์เพราะต้องแปรเปลี่ยนไป

๓. **นิจจวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นของเที่ยง ความเข้าใจว่าจิตใจเป็นของเที่ยง หรือวิญญาณเป็นของเที่ยงไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง

๔. **อัตตวิปัสสนา** ความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นอัตตา เข้าใจว่ากรรมทั้งหลาย(ขันธ์ ๕) เป็นอัตตา คือ เห็นไปว่า ขันธ์ ๕ เป็นตัวเป็นตนอย่างแท้จริง ชื่อว่าอัตตวิปัสสนา เพราะเป็นความเห็นที่คลาดเคลื่อนจากความจริง ซึ่งความจริงนั้น ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา ที่เรียกกันว่าเป็นคนนั้นคนนี้เป็นเพียงสิ่งสมมติเท่านั้น

วิปัสสนา นั้น แต่ละอย่างยังแบ่งออกไปอีกอย่างละ ๓ ประเภท คือ **สัญญาวิปัสสนา** ความจำ
คลาดเคลื่อน **จิตตวิปัสสนา** ความติดติดตาเปลี่ยน **ทัญญูวิปัสสนา** ความเห็นคลาดเคลื่อนคือเห็นผิด จึง
รวมเป็นวิปัสสนาทั้งสิ้นได้ ๑๒ อย่าง

สติปัฏฐานละวิปัสสนาธรรม ดังนี้

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	ขจัดสุภวิปัสสนา
เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	ขจัดสุขวิปัสสนา
จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	ขจัดนิมิจวิปัสสนา
ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	ขจัดอัตตวิปัสสนา

หมวดที่ ๒

สัมมปธาน ๔

สัมมปธาน แปลว่า ความเพียรกล้าแรงโดยชอบ หมายความว่า เป็นความเพียรต่อกุศลธรรม
อย่างแรงกล้า

สัมมปธาน แบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

สัมมปธาน ๔

๑. **สังวรปธาน** คือ เพียรพยายามป้องกันอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ไม่ให้เกิดขึ้น **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๒. **ปหานปธาน** คือ เพียรพยายามในการละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๓. **ภาวนापธาน** คือ เพียรพยายามสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๔. **อนุรักษนาปธาน** คือ เพียรพยายามรักษาให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เจริญยิ่งขึ้นไป **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

การที่จะไม่ให้กิเลสอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ต้องรู้วิธี คือ ถ้าอยู่ในการทำวัตรต่าง ๆ เช่น สวดมนต์ กวาดลานวัด ช่วงนี้กิเลสก็จะมีโอกาสเกิดขึ้นน้อย ในขณะที่กำลังศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรม พระไตรปิฎก พระบาลี อรรถกถา ในขณะที่นั้นก็เลสก็มีโอกาสเกิดขึ้นน้อยหรืออาจจะไม่เกิดขึ้นเลย ในขณะที่เจริญสมณะวิปัสสนาที่เป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ในขณะที่นั้นก็เลสก็อาจจะไม่มีโอกาสเกิดขึ้น

การที่จะปลูกฝังสัมมปธานทั้ง ๔ ประการ มีข้อปฏิบัติดังนี้

๑. **ปลูกฉันทะ** คือ สร้างความพอใจในการทำกุศล
๒. **พยายาม** คือ ขะมักเขม้น ตั้งหน้าตั้งตาทำความเพียรในการเจริญกุศลต่าง ๆ
๓. **ปรารภความเพียร** คือ ต้องเริ่มลงมือปฏิบัติจริง ๆ เพียรทำอย่างมากไม่ทอดเลย
๔. **ระคองจิต** คือ ต้องระคับระคองใจ คำชูใจไว้ในการทำความเพียรนั้น
๕. **ตั้งความเพียรไว้** คือ ตั้งความอดสาหัส ความบากบั่นไว้ให้มั่นคง
๖. **ระลึกอยู่เสมอว่า** “คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร”
๗. **ระลึกอยู่เสมอว่า** “คนเกียจคร้านจะพ้นทุกข์ไม่ได้”

สรุปว่า **สัมมปธาน** เป็นความเพียรชนิดเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ ชนิดเอาชีวิตเข้าแลก ความเพียรนั้นว่าโดยสภาวะก็เป็นเจตสิกธรรมประเภทปกิณณะ ซึ่งเกิดประกอบกับจิตทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลได้ **องค์ธรรม** ได้แก่ **วิริยเจตสิก** อย่างเดียว **แต่ความเพียรที่เป็นสัมมปธานที่จะเป็นบาทฐานแห่งการพ้นทุกข์ได้นั้นมุ่งเฉพาะความเพียรที่เป็นกุศลอย่างเดียวเท่านั้น**

หมวดที่ ๓

อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท แปลว่า ธรรมที่ทำให้สำเร็จความประสงค์ หมายความว่า เมื่อประสงค์สิ่งใด ถ้าได้อาศัย ปฏิบัติตามอิทธิบาทแล้ว ความประสงค์นั้นจะต้องสำเร็จอย่างแน่นอน

ธรรมที่เป็นอิทธิบาทที่ศึกษามาจนไปแล้วในบทเรียนชุดที่ ๔.๒ กับธรรมที่เป็นอิทธิบาทในบทเรียนชุดนี้ มี องค์ธรรมเหมือนกัน แต่ธรรมที่เป็นอิทธิบาทจะเป็นธรรมมุ่งเพื่อมรรคผลนิพพานอย่างเดียว ฉะนั้นการมีความ เพียรพยายามอย่างแรงกล้า เช่น การเรียน การเล่นกีฬา การอ่านหนังสือ จัดเป็นอิทธิบาทเท่านั้น ไม่เป็นอิทธิบาท

อิทธิบาท แบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

อิทธิบาท ๔

๑. **ฉันทิทธิบาท** คือ ความพอใจอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จมาน มรรค ผล องค์ธรรมได้แก่ **ฉันทเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๒. **วิริยิทธิบาท** คือ ความพยายามอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จมาน มรรค ผล องค์ธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลจิต ๒๑

๓. **จิตติทธิบาท** คือ ความตั้งใจอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ มาน มรรค ผล องค์ธรรมได้แก่ **กุศลจิต ๒๑**

๔. **วิมังสิทธิบาท** คือ ปัญญาอย่างแรงกล้า เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จ มาน มรรค ผล องค์ธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบในกุศลญาณสัมปยุตตจิต ๑๗

ฉันทะ ได้แก่ ความพอใจในธรรมอันเป็นกุศล ความพอใจอย่างนี้เรียกว่า ฉันทะ ฉะนั้นผู้ที่จะเจริญ ฉันทิทธิบาท ต้องมีความพอใจในกุศล ต้องขบใจในการทำกุศล ต้องเป็นความพอใจชนิดที่ว่า **ต้องสั่งเสีย เจริญ ทำให้มาก** จึงจะเป็นฉันทิทธิบาท ไม่ใช่พอใจในตอนแรก พอทานวันเข้าก็ละทิ้งเบื่อหน่ายทอดเลย

อย่างนี้ไม่จัดเป็นฉันทิทธิบาท จะเห็น ฉันทะ คือความพอใจชนิดที่จะเป็นฉันทิทธิบาท จึงหมายเอาเฉพาะความพอใจชนิดที่เป็นบาทฐานแห่งการสำเร็จในมาน มรรค ผล

วิริยะ ได้แก่ ความพยายามอย่างแรงกล้า ความเพียรทางใจ มีความพยายามอย่างแรงกล้าที่จะทำกุศล ต้องสั่งเสีย เจริญ ทำให้มาก จึงจะเป็นอิทธิบาท

จิตตะ ได้แก่ สิ่งที่อยู่จักนึก รู้จักคิด นั่นก็คือใจ ซึ่งเป็นเมโนวิญญาณธาตุ เป็นการนึก คิด ที่จะเจริญธรรมที่เป็นกุศลอย่างชนิดแรงกล้า ต้องสั่งเสีย เจริญ ทำให้มาก จึงจะเป็นอิทธิบาท

วิมังสา ได้แก่ ปัญญา ต้องเป็นปัญญาชนิดที่เป็นความรู้ชัด ไม่หลง ซึ่งเป็นสัมมาทิฎฐิ ปัญญา นี้ก็จัดเป็นองค์มรรคด้วย เมื่อปัญญาเกิดขึ้นในการทำกุศลชนิดที่มีความแรงกล้า ก็จัดได้ว่าได้เจริญองค์มรรคด้วย

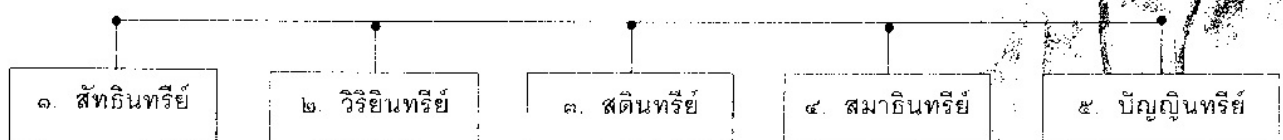
หมวดที่ ๘

อินทรีย์ ๕

อินทรีย์ แปลว่า ความยิ่งใหญ่ ความมีอำนาจ ได้แก่ คุณธรรมที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ในการปราบปรามอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์แก่ตน นั่นคือ เมื่ออบรมอินทรีย์ให้แก่กล้าแล้ว อินทรีย์ก็จะมีอำนาจปราบปรามขจัดอกุศลธรรมให้พินาศไป อกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์แก่อินทรีย์นั้น ได้แก่ **ความไม่มีศรัทธา** เช่น ไม่เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น **ความเกียจคร้าน** ในการปฏิบัติธรรมหรือประกอบกิจการงาน **ความประมาท** เลินเล่อ **เพลอสติ** **ความฟุ้งซ่าน** แห่งจิตใจ **ตลอดจนความหลง ความงอ** ถ้ามีการอบรมอินทรีย์อย่างแก่กล้าแล้ว ย่อมสามารถปราบปรามอกุศลธรรมเหล่านี้ได้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า อินทรีย์นี้ เป็นธรรมปกครองจิตใจ ทำให้จิตใจมีอำนาจเหนือกิเลสได้ ฉะนั้น จึงเรียกว่า อินทรีย์ คือ คุณธรรมที่มีอำนาจยิ่งใหญ่

อินทรีย์ แบ่งเป็น ๕ อย่าง คือ

อินทรีย์ ๕

๑. **สัทินทรีย์** สัทินทรีย์เป็นผู้ปกครองในความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ความเลื่อมใส ได้แก่ ความเลื่อมใสในสมณกาลนางละวีปัสสนาภิกษุณี มีการปฏิบัติที่สะอาดบริสุทธิ์สูงสุด ความพิศมัย **องค์ธรรมได้แก่ สัทธาเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖**

๒. **วิริยินทรีย์** วิริยะเป็นผู้ปกครองในความพยายามต่ออารมณ์ในการเจริญสมณกาลนางละวีปัสสนาอย่างแรงกล้า **องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖**

๓. **สติทรีย์** สติเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการระลึกถึงอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ รูป นาม ชันท์ ๕ **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖**

๔. **สมาธินทรีย์** สมาธิเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการกระทำจิตให้ตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน **องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖**

๕. **ปัญญินทรีย์** ปัญญาเป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองในการรู้ตามความเป็นจริงของอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ รูปนาม ชันท์ ๕ เป็นต้น **องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๘ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖**

สัทินทรีย์ คือ ความเป็นผู้ศรัทธา เชื่อความดีศรีของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธองค์เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว ผู้รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ฝึกคนชั้นยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ กล่าวโดยรวม **สัทินทรีย์** อินทรีย์คือศรัทธา (ความเชื่อ)

วิริยินทรีย์ คือ ความเป็นผู้มีความเพียร เป็นผู้มี ความเข้มแข็ง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เพื่อเลิกละอกุศลธรรม เพื่อทำให้กุศลธรรมทั้งหลายได้เกิดขึ้น บุคคลที่ทำให้มันทะลักเกิด พยายาม ปราบกความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งความเพียรไว้ เพื่อป้องกันกายอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ตลอดจน เพื่อให้กุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อย่างนี้เป็นความเพียรพยายามให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญบริบูรณ์ อย่างนี้เรียกว่า **วิริยินทรีย์** อินทรีย์คือวิริยะ (ความเพียร)

สมาธินทรีย์ คือ ความแน่วแน่แห่งจิต ผู้เจริญสมาธิจนบรรลุผลของสมาธิ จะทำให้จิตเป็นหนึ่ง แน่วแน่ในอารมณ์ ทำให้บรรลุสมาธิขั้นต่าง ๆ ได้ และสำหรับ ผู้เจริญวิปัสสนา สมาธิก็เป็นบาทฐานของผู้ที่จะเจริญปัญญาให้เกิดขึ้น เพราะสมาธิเป็นเหตุใกล้ของปัญญา

ปัญญินทรีย์ คือ ความกำหนดรู้ความเป็นจริง รู้ความเกิดขึ้นและความดับไปของรูปและนาม อันเป็นปัญญาขั้นอริยะ เป็นปัญญาเครื่องทำลายกิเลส เป็นปัญญาให้ถึงความสิ้นทุกข์ เมื่อปัญญาขั้นนี้เกิดขึ้น ผู้ผู้นั้นย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่สมุทัย ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่โรธ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่อภัยปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ (มรรค) นี้เรียกว่า **ปัญญินทรีย์**

อินทรีย์ทั้ง ๘ พระพุทธองค์ทรงผลดงสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมระดับสูง คือระดับพระอริยบุคคล สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมระดับต้นและผู้ประกอบกิจการอื่น ๆ ก็ขอให้พยายามปฏิบัติไป ผู้ที่ประสงค์จะปราบปรามอกุศลธรรม เช่น ความไม่มีศรัทธา ความเพียรขาด เป็นต้น ก็ต้องพยายามอบรมอินทรีย์ให้เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ

เรื่องหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องของเหตุของผล ไม่มีคำว่ายับเยิน ไม่มีการเกิดขึ้นและอยู่ ๆ โดยการขาดเหตุขาดปัจจัย จึงมีเหตุที่มัน ฉะนั้น เราก็อนุมานเอาได้ว่า เมื่อผลเป็นอย่างไร เหตุก็ต้องสอดคล้องกับผลอย่างนั้น ในเมื่อเราได้ยินเสียงจิ้งจก เขาจ๋าว่ามา เราก็รู้แล้วว่านี่เป็นผลของบาป แสดงว่าเรากำลังทำบาปไว้ ตอนนี้เป็นผลของบาปเกิดขึ้น ก็จะทำให้ไม่ต้องโกรธใคร รู้ว่ากำลังใช้หนี้อยู่ การทำใจให้ยอมรับวิบากที่เกิดขึ้นนี้จะช่วยลดความโกรธลงได้ เมื่อได้รับอารมณ์ที่ดี ก็ให้รู้ว่านี่เป็นผลบุญ ได้ฟังเสียงไพเราะได้กลิ่นหอม ได้อาหารอร่อย ได้สัมผัสดี ก็รู้ว่านี่เป็นผลบุญ การทำใจให้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม จะทำให้ลดความโลภ ความโกรธ ความหลง ลงได้บ้าง

๓. กัมมัสมกตาสัทธา เป็นความเชื่อว่าทั้งกรรมทั้งผลของกรรมนั้น จะต้องเป็นของผู้กระทำ เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าเมื่อหาสิ่งใดไปแล้วจะปฏิเสธว่าไม่ได้ทำ พูดไปแล้วจะปฏิเสธว่าไม่ได้พูด คิดไปแล้วจะปฏิเสธว่าไม่ได้คิดไม่ได้ ปฏิเสธเมื่อใดก็เป็นกรรมโทษเหมือนนั้น เพราะเป็นการปฏิเสธความจริง และเมื่อกรรมนั้นให้ผลก็จะต้องรับผลกรรมนั้นอย่างแน่นอน จะหลีกเลี่ยงไม่ได้

๔. ตลาคตโพธิสัตธา เป็นความเชื่อว่าพระพุทธองค์ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระปัญญาของพระพุทธองค์ประเสริฐยิ่งกว่าปัญญาของใครๆ ในพื้นพิภพ คำสอนของพระพุทธองค์เป็นคำสอนที่เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ได้จริง

การเกิดขึ้นของอินทรีย์ ๕

อินทรีย์ ๕ นั้น เกิดขึ้นได้ ดังนี้

๑. สัทธินทรีย์ ปรากฏที่ องค์คุณของพระโสดาบัน ๔
๒. วิริยินทรีย์ ปรากฏที่ สัมมยปธาน ๔
๓. สตินทรีย์ ปรากฏที่ สติปัฏฐาน ๔
๔. สมาธินทรีย์ ปรากฏที่ ฌาน ๔
๕. ปัญญินทรีย์ ปรากฏที่ อริยสัจ ๔

๑. ศรัทธา จะปรากฏชัด คือความเชื่อสมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อเป็นศรัทธาของพระโสดาบัน ซึ่งมีองค์คุณ ๔ ประการ คือ

๑.๑	เลื่อมใสในพระพุทธรัตนะ	อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว
๑.๒	เลื่อมใสในพระธรรมรัตนะ	อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว
๑.๓	เลื่อมใสในพระสงฆ์รัตนะ	อย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหว
๑.๔	มีศีลบริสุทธ์	ไม่ขาด ไม่ต่าง ไม่พร้อย

๒. **วิริยะ** จะปรากฏชัด เมื่อปรารถนาล้มยักษ์ไปทาง ๔ กล่าวคือ เมื่อใช้ความเพียรตามหลักของ ล้มยักษ์ไปทาง ๔

๓. **สติ** จะปรากฏชัด เมื่อใช้กำหนดสติไปภูฐาน ๔ กล่าวคือ สติที่เกิดขึ้นเพราะปรารถนาสติไปภูฐาน ๔ ย่อมเป็นสติที่ปรากฏชัด

๔. **สมาธิ** จะปรากฏชัด เมื่อได้บรรลุฌาน ๔ กล่าวคือ สมาธิที่เกิดขึ้นเพราะได้บรรลุฌาน ๔ ย่อมเป็นสมาธิที่ปรากฏชัด

๕. **ปัญญา** จะปรากฏชัด เมื่อเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ กล่าวคือ เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ เมื่อใด ปัญญา ก็ปรากฏชัดเมื่อเห็น

อินทรีย์ทั้ง ๕ ควรจะมีเสมอกันหรือไม่

อินทรีย์ ๕ เป็นคุณธรรมที่สำคัญในการประกอบใจ เพื่อให้ใจมีอำนาจเหนืออกุศลธรรม มีความไม่เชื่อ ความไม่มิดรหยา เป็นต้น อินทรีย์ ๕ จะมีประสิทธิภาพสูงในการปราบปรามอกุศลธรรม ก็จะต้องมีความสมดุลกัน ฉะนั้นจึงต้องปรับอินทรีย์ให้เสมอกันสมดุลกัน ดังนี้

สัทธินทรีย์ กับ ปัญญินทรีย์ ควรมีกำลังเสมอกัน

สมาธินทรีย์ กับ วิริยอินทรีย์ ควรมีกำลังเสมอกัน

บุคคลที่มี **สัทธินทรีย์** มีกำลังกล้า อินทรีย์อีก ๔ อย่างมีกำลังอ่อนกว่า อินทรีย์ ๕ ที่เหลือ ก็ไม่สามารถทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จได้ กล่าวคือ **วิริยอินทรีย์** จะไม่สามารถทำหน้าที่ประกอบใจให้ชะงักเข้มนได้ **สติอินทรีย์** ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่ควบคุมใจให้สงบอยู่กับการมณีได้ **สมาธินทรีย์** ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่ระงับใจไม่ให้ฟุ้งซ่านได้ และ **ปัญญินทรีย์** ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่เห็นสภาพธรรมโดยแจ้งแจ้งได้ เพราะฉะนั้น เมื่อสัทธินทรีย์มีกำลังแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ๆ เช่นนี้ จึงควรปรับสัทธินทรีย์ให้อ่อนลงเสมอกับอินทรีย์อื่น ๆ โดยพิจารณาสภาวธรรมตามความจริง หรือโดยไม่เอาใจใส่กับการมณีที่จะเป็นเหตุให้สัทธินทรีย์มีกำลังแก่กล้ากว่า

บุคคลที่มีศรัทธามากแต่ปัญญาน้อย ก็จะกลายเป็นคนหลงมวงายได้ง่าย มักจะเลื่อมใสในสิ่งต่าง ๆ และเป็นเหตุให้เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใสได้ ส่วนบุคคลที่มีปัญญามากแต่ศรัทธาน้อย ก็มักจะเป็นคนเกเร ต้อร้อน ขาดที่จะแก้ไขได้ คนที่มีปัญญามาก เมื่อคิดเฉลยเกิดไปว่า บุญกุศลย่อมมีได้ ด้วยเหตุเพียงคิดขึ้นในใจ

เท่านั้น จึงไม่กระทำบุญ เช่นการบริจาคทาน เป็นต้น เหล่านี้จะเป็นเหตุให้การทำกุศลไม่ถึงพร้อม แต่ถ้า สัทธินทรีย์กับปัญญินทรีย์สม่ำเสมอทั้งสองอย่าง บุคคลก็จะเสื่อมใสในสิ่งที่ควรเสื่อมใส เจริญกุศลทุกอย่างได้ อย่างดียิ่ง สมบูรณ์ ดีพร้อม ฉะนั้น จึงควรปรับสัทธินทรีย์กับปัญญินทรีย์ให้สม่ำเสมอ

สมาธิและความเพียร ก็ควรมีกำลังเสมอกัน เพราะบุคคลใดมีสมาธิมากแต่มีความเพียรน้อย จะทำ ให้วังเหงาหวานอน เกิดความเซื่องซึมได้ ส่วนบุคคลใดมีความเพียรมากแต่มีสมาธิน้อยจะทำให้ฟุ้งซ่านได้ ฉะนั้นจึงควรปรับสมาธิทรีกับ วิริยินทรีย์ให้สม่ำเสมอ ส่วนสติทรีนั้นมีมากเท่าใดยิ่งดี ไม่ต้องปรับลด แต่ควรมีให้มากเพราะจะทำให้จิตรู้เท่าทันตลอดเวลาไม่หลงลืม

หมวดที่ ๕

พละ ๕

พละ คือ กำลัง หมายถึงธรรมที่เป็นกำลังที่เป็นเครื่องต่อต้านอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ เพราะวา เมื่อใดที่กำลังคือพละ เกิดขึ้นในใจ เมื่อนั้นอกุศลธรรมฝ่ายปฏิปักษ์ก็จะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้ เพราะธรรม ที่เป็นกำลังนี้จะต้านทานไว้ ป้องกันไว้ได้อย่างมั่นคงและแข็งแรง ไม่หวั่นไหว มิให้ออกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ ครอบงำได้

พละ ในหมวดของมิลสกสังคหะ ที่เราได้ศึกษาแล้วในชุดที่ ๘.๒ ได้แสดงพละไว้ ๕ ประการ แต่พละ ในหมวดของโพธิปักขิยธรรมแสดงพละ ๕ ประการ (ขอให้นักศึกษาอ่านเทียบทวนและสังเกตสิ่งที่แตกต่างกัน)

พละ แบ่งเป็น ๕ อย่าง คือ

พละ ๕

๑. สัทธาพละ สัทธาเป็นความเชื่อ ความเสื่อมใสในกุศลธรรมเป็นกำลัง ไม่หวั่นไหว ย้ำย้อกุศล ธรรม คือ ตัณหา อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป องค์ธรรมได้แก่ **สัทธาเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหา กิริยาจิต ๘ อัมปนาทวนะ ๒๖

๒. วิริยพละ วิริยะที่เป็นความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า ไม่หวั่นไหวและทำลายโกสัชชกรรม คือ ความเกียจคร้าน อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป องค์ธรรมได้แก่ **วิริยเจตสิก** ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหา กิริยาจิต ๘ อัมปนาทวนะ ๒๖

๓. สติพละ สติที่เป็นความระลึกในความผิดใต้อุปฐาน มีกำลังตั้งมั่นไม่หวั่นไหวและทำลายความหลงลืมสติ อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๔. สมာธิพละ สมာธิที่เป็นความตั้งใจมั่น ไม่หวั่นไหวในความพึงชานอันเป็นข้าศึกต่ออารมณ์กรรมฐาน องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขุจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๕. ปัญญาพละ ปัญญาที่กำหนดรู้อารมณ์กรรมฐานตามความเป็นจริงไม่หวั่นไหว และทำลายความมืดมน ความหลงงมงาย อันเป็นข้าศึกให้พินาศไป องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลญาณ สัมปยุตตจิต ๔ มหาภิกขุญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปปนาชวนะ ๒๖

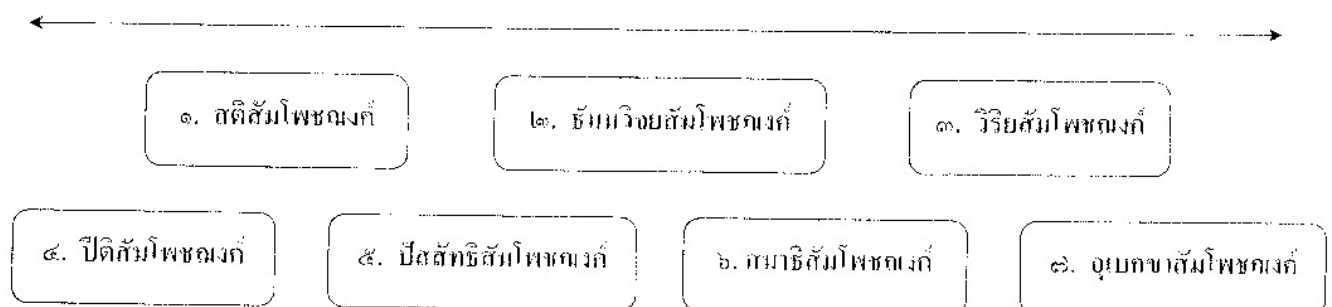
พละธรรมทั้ง ๕ นี้ เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อการประหามภิเลส เป็นกำลังภายใน ที่ทำให้ผู้นั้นมีกำลังใจเข้มแข็งไม่ถอยแอ ไม่ยอมให้ความไม่ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความโล่ง และความหลง ครองงำอำยิจิตใจได้

หมวดที่ ๖ โพชฌงค์ ๗

โพชฌงค์ แปลว่า ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ เป็นเหตุแห่งการตรัสรู้หรือริบสัจ ๔ เป็นเหตุให้เกิดความรู้ยิ่ง โพชฌงค์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัมโพชฌงค์

สัมโพชฌงค์ แบ่งเป็น ๗ อย่าง คือ

สัมโพชฌงค์ ๗

๑. สติสัมโพชฌงค์ สติที่มีความเจริญ คือ ตั้งอยู่ได้ติดต่อกันในอารมณ์ของสติปัญญาทั้ง ๔ ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนาภาวนา แล้วทำลายความระมก และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรยจิต ๘ และ อัปปนาชวนะ ๒๖

๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ปัญญาที่มีความเจริญ คือ รู้อยู่ในรูป นาม ชันธิ์ ๕ และเห็นความเกิดดับของรูปนาม ด้วยอำนาจวิปัสสนาภาวนา ทำลายโมหะ และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรค ทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหาภิรยญาณสัมปยุตตจิต ๔ อัปปนาชวนะ ๒๖

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ วิริยะที่มีความเจริญ คือ มีความพยายามอย่างแรงกล้าในการละอกุศล การป้องกันระวังไม่ให้กุศลเกิด การทำให้กุศลใหม่เกิด การทำให้กุศลตั้งมั่นและเจริญขึ้น ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนาภาวนา แล้วทำลายโกสัชชะ คือความเกียจคร้านได้แล้วทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรยจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๔. ปิตติสัมโพชฌงค์ ปิตติที่มีความเจริญ คือ มีความชื่นใจในการมณฺฑของวิปัสสนาภาวนา แล้วทำลายอโรติ คือ ความไม่ยินดี และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ ปิตติเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลโสมนัส ๔ มหาภิรยโสมนัส ๔ สัปปีติกอัปปนาชวนะ ๓๐

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือความสงบกายสงบใจ ในการเจริญสติปัญญาอยู่ในอารมณ์ของรูปนาม ด้วยความเป็นไตรลักษณ์ ความสงบนี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจของวิปัสสนาภาวนา สามารถทำลายความหยาบกระด้างทางกาย และทำลายความเร่าร้อนทางใจลงได้ ทำให้เข้าถึงสัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ กายปัสสัทธิ และ จิตตปัสสัทธิ ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรยจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๖. สมာธิสัมโพชฌงค์ คือ สมာธิที่มีความเจริญ คือตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสติปัญญา ด้วยอำนาจของการเจริญวิปัสสนาภาวนา จนสามารถทำลายความฟุ้งซ่าน และทำให้สัมโพชฌาณ คือ มรรคทั้ง ๔ เกิดขึ้น องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรยจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ตัตตรมัชฌัตตดาเจตสิกที่มีความเจริญ คือ ไม่ตกไปในอกิขณาและโทมนัส ขณะที่วิปัสสนาญาณมีความเจริญมาก สามารถกระทำให้องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้อริยสัจ ๔ ทำหน้าที่ของตน ๆ อย่างสม่ำเสมอ องค์ธรรมได้แก่ ตัตตรมัชฌัตตดาเจตสิก ที่ประกอบใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรยจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖

เหตุเกิดโพชฌงค์ ๗

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่า " กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร เมื่อไม่มีอาหารก็ดำรงอยู่ไม่ได้ แม้ฉันใด โพชฌงค์ ๗ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร เมื่อไม่มีอาหารก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหาร(เหตุ)ให้สติสัมโพชฌงค์ (ตลอดจน ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ .....อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญบริบูรณ์? ดูกรภิกษุทั้งหลาย

ธรรมทั้งหลายเป็นที่เหตุแห่งสติสัมโพชฌงค์มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น นี้เป็นอาหารให้สติสัมโพชฌงค์ ที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้น หรือที่เกิเกิดขึ้นแล้วให้เจริญบริบูรณ์ "

จากพระพุทธพจน์ แสดงให้เห็นว่า “โยนิโสมนสิการ” ทำให้โพชฌงค์ทั้ง ๗ เกิดขึ้นได้ “โยนิโสมนสิการ” คือ การพิจารณาใส่ใจในอารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏด้วยความแยบคาย พิจารณาไปตามลำดับ ไม่ละทิ้ง พิจารณายู่เนื่อง ๆ พิจารณาอย่างจดจ้อง พิจารณาอย่างพิเศษ เพื่อให้สติเกิดขึ้น เพื่อให้ปัญญาเกิดขึ้น แต่ก็ไม่ไปบังคับให้รู้อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งโดยการไปกระทำขึ้นมาเอง เป็นสติที่กำหนดรู้อยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาตินั่นเอง เช่น ไม่เดินแบบซำมาก เพื่อให้สติระลึกรู้ได้ทัน อย่างนี้ไม่ถูกต้อง แต่ต้องเป็นโยนิโสมนสิการ คือ การมีสติที่มีการกำหนดรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่มาปรากฏให้เห็นตามอาการสภาพปกติจึงจะเหมาะสม

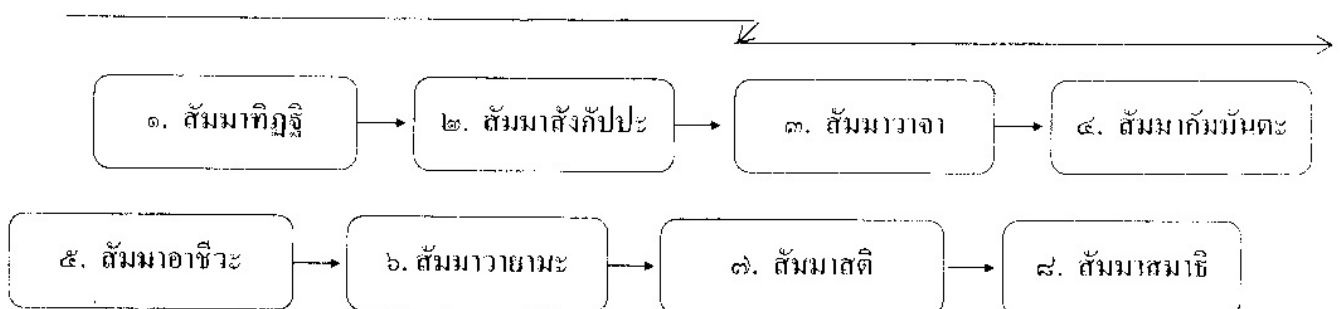

หมวดที่ ๗
มรรคมีองค์ ๘

มรรค แปลว่า ทาง ในที่นี้หมายถึงทางปฏิบัติ หรือ ข้อปฏิบัติที่ทำให้เข้าถึงพระนิพพาน คือ ธรรมที่เป็นเครื่องดับทุกข์ เรียกอีกอย่างว่า *มัชฌิมาปฏิปทา* แปลว่า ทางสายกลาง อันหมายถึงข้อปฏิบัติที่ไม่สุดโต่ง กล่าวคือ ไม่ย่อหย่อนเกินไป และไม่เคร่งในทางที่ผิด

มรรค แบ่งเป็น ๘ อย่าง คือ

มรรค ๘

๑. **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ หมายถึง การเห็นแจ้งอริยสัจ ๔ โดยกิจ ๔
เห็นแจ้งใน ทุกขสัจจะ	โดย	ปริยญาภิกิจ	(กำหนดรู้ ทุกขสัจ)
เห็นแจ้งใน สมุทยสัจจะ	โดย	ปหานกิจ	(การละ สมุทัย)
เห็นแจ้งใน นิโรธสัจจะ	โดย	สัจฉิภรณ์กิจ	(การรู้แจ้ง นิโรธ)
เห็นแจ้งใน มรรคสัจจะ	โดย	ภาวนากิจ	(การเจริญมรรค)

องค์ธรรมได้แก่ **ปัญญาเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔** **มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔** **อัปฺปนาวชณะ ๒๖**

๒. **สัมมาสังกัปปะ** ความดำริชอบ หมายถึง ความดำริอยู่ในเรื่องราวที่เป็นกุศล **องค์ธรรมได้แก่ วิตกเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **มหากิริยาจิต ๘** **ปฐมฌานชวณะ ๑๐**

๓. **สัมมาวาจา** การกล่าววาจาชอบ หมายถึง การเว้นจากวจีหุจรีต ๔ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพ คือ เว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดหยามคาย พูดเพื่อเจ้อ **องค์ธรรมได้แก่ สัมมาวาจาเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **โลกุตตรจิต ๘**

๔. **สัมมากัมมันตะ** การทำกรรมชอบ หมายถึง การเว้นจากกายหุจรีต ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิดในกาม **องค์ธรรมได้แก่ สัมมากัมมันตเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **โลกุตตรจิต ๘**

๕. **สัมมาอาชีวะ** อาชีพชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในอารมณ์กรรมฐานตั้งแตารเจริญสติ ปัญฐานดำเนินไปตามสัมมปฺปชาน ๘ และการงดเว้นจากกายหุจรีต ๓ ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ **องค์ธรรมได้แก่ สัมมาอาชีวะเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **โลกุตตรจิต ๘**

๖. **สัมมาวายามะ** ความเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรพยายามในอารมณ์กรรมฐาน **องค์ธรรมได้แก่ วิริยเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **มหากิริยาจิต ๘** **อัปฺปนาวชณะ ๒๖**

๗. **สัมมาสติ** ความระลึกชอบ หมายถึง สติระลึกอยู่แต่เฉพาะอารมณ์ของสติปัญฐาน ๘ จนถึงมรรค ผล เป็นที่สดเท่านั้น **องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **มหากิริยาจิต ๘** **อัปฺปนาวชณะ ๒๖**

๘. **สัมมาสมาธิ** ความตั้งใจมั่นชอบ หมายถึง ความตั้งใจมั่นในอารมณ์วิปัสสนากรรมฐาน **องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิก** ที่ประกอบใน **มหากุศลจิต ๘** **มหากิริยาจิต ๘** **อัปฺปนาวชณะ ๒๖**

มิตรดีกับการเจริญอริยมรรค

การมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี และผู้ปฏิบัติมีความเพียรอย่างดี ก็จะพากันชวนชววย ชักชวนกันในการปฏิบัติ ซึ่งก็จะเป็นหนทางแห่งการเจริญอริยมรรคได้ ในปัจจุบันมิตรดีที่สุดก็ยังมีอยู่ มิตรนั้นก็คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในพระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม คำสอนนั้น ๆ เมื่อได้ศึกษา และปฏิบัติตามก็เป็นหนทางสู่ความดับทุกข์ได้

อริยมรรคมีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

คำสอนเรื่องการพ้นทุกข์ ออกไปจากทุกข์ ออกไปจากการเวียนตายเวียนเกิด ออกไปจากสงสารวิญญู ออกไปจากวิญญู มีอยู่เพียงในพระพุทธศาสนาเท่านั้น มรรคมีองค์ ๘ เป็นหนทาง เป็นเส้นทางไปสู่ความดับทั้งหลาย ฉะนั้น เมื่อเราเป็นชาวพุทธได้พบพระพุทธศาสนา เป็นผู้สนใจในคำสอนของพระพุทธองค์ จึงรีบชวนชวายเป็นการศึกษาเล่าเรียนหลักคำสอนจากพระไตรปิฎก รีบชวนชวายปฏิบัติธรรม แม้ชีวิตปุถุชนอย่างเรา ๆ จะเต็มไปด้วยหนทางแห่งกิเลส แต่ถ้าเรายังยึดหลักรักษากาย ประครองใจ ที่กล่าวไว้แล้วในโพธิปักขิยธรรมนี้ จะเป็นหนทางไปสู่เส้นทางสายนิพพานได้

ธรรมที่เป็นอุปการะมากเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค

ธรรมที่เป็นอุปการะแก่อริยมรรค ได้แก่

๑. กัลยาณมิตร   ความเป็นผู้มีมิตรดี ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อมิตรดี
๒. ศีล   ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เพราะถ้าศีลเป็นบาทฐานแห่งสมาธิและปัญญา ศีลนั้นจะรักษากาย วาจาของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ก็เป็นเหตุให้จิตใจเบาสบาย เหมาะแก่การประพฤติธรรม
๓. ฉันทะ   ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยฉันทะ คือการเป็นผู้มีความพอใจ ชอบใจ มุ่งหมาย ในเรื่องการเจริญมรรค
๔. มิตนถึงพร้อม   ไม่บอกพร่องเรื่องสุขสภาพร่างกาย เมื่อกายพร้อมไม่เจ็บป่วยก็จะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม
๕. มีความเห็นถูกต้อง   การมีความเห็นถูกต้องเป็นหนทางให้ถึงพระนิพพาน เพราะเมื่อมีความเห็นถูกต้อง การปฏิบัติก็จะปฏิบัติได้ถูกต้อง ถ้ามีความเห็นผิดเสียแล้ว ก็อย่าหวังความสำเร็จในเรื่องการปฏิบัติธรรม เพราะเมื่อมีความเห็นผิดการปฏิบัติก็ผิดทาง ทำให้กลายเป็นมิจฉามรรค ความเห็นผิดอย่างนี้จะพาไปสู่ขรรค์ได้
๖. ไม่ประมาท   คือไม่ประมาทในวัยว่ายังเด็กอยู่ ยังหนุ่มยังสาวอยู่ หรือประมาทโดยการลัดวันประกันพรุ่งอยู่เรื่อยไปไม่เร่งชวนชวายในการปฏิบัติ

บทสรุป สติปัฏฐาน ๔ สัมมัชาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ ทั้งหมดนี้คือ ธรรมเครื่องตรัสรู้รวมเป็น ๓๗ เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ธรรมแต่ละประการก็มีหน้าที่มีความสำคัญต่างกันไป แต่ทุกประการก็เอื้ออำนวยแก่การตรัสรู้ธรรมทั้งสิ้น

ความรู้จากการศึกษาเรื่องโพธิปักขิยธรรมนี้จัดเป็นความรู้ในขั้นพื้นฐาน ท่านนักศึกษาควรศึกษาบทพรรณนารเรียนในชุดที่ ๘ ทุกตอนหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจให้มาก เพราะจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการนำไปสู่ขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งจะได้ศึกษากันต่อไปในบทเรียนชุดที่ ๘ และ ๑๐

***** จบบทเรียนชุดที่ ๘ ตอนที่ ๓ *****

บทเรียนชุดต่อไป คือ ชุดที่ ๘ ตอนที่ ๔ หมวดศัพท์สังคหะ

ถ้ามีปัญหาสงสัยในการเรียนติดต่อสอบถามได้ที่

อาจารย์ทองสุข ทองกระจ่าง ฝ่ายการศึกษาทางไกล

มูลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม

ตู้ ปณ. ๒๘ ปณฝ. หน้าพระลาน กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๒

๐-๒๘๘๙ - ๕๐๙๑ ๐-๒๘๘๙-๕๐๙๒ ๐-๒๘๘๙-๕๐๙๓ โทร ๑๑ , ๑๒ , ๑๕ , ๑๖

หรือ ๐-๙-๑๔๐-๒๔๐๐

*****

หนังสืออ้างอิง

- ๑) ปรมัตถโชติกะ : หลักสูตฺรจฺุพพาภิธรรมิกะโท ; พระสัทธรรมโชติกะ ; อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพยวิสุทธี : ๒๕๔๘
- ๒) อภิธรรมัตถวิภาณี นวมภาค (กรุงเทพฯ) : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย : ๒๕๑๘
- ๓) คู่มือการศึกษาโพธิปักขิยธรรม : นายพิฑูร มลิวัลย์ , กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ; ๒๕๒๘

คำอ่าน

โพธิปักขิยสังคหะ	อ่านว่า	โพ-ธิ-ปัก-ขิ-ยะ-สัง-คหะ-หะ
สุภวิปัสสวาส	" "	สุ-ภะ-วิ-ปัส-สวาส
ฉันทพิธิบาท	" "	ฉัน-พิ-ธ-ทั-บาท
สัมมวิจยสัมโพชฌงค์	" "	สัม-มะ-วิ-จยะ-ยะ-สัม-โพช-ฌงค์
ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์	" "	ปัส-สั-ธ-ธิ-สัม-โพช-ฌงค์
โยนิสมนสิการ	" "	โย-นิ-โส-มะ-ระ-สี-การ หรือ โย-นิ-โส-มะ-ระ-สี-กา-ระ